

PAAR PALVID EESTI ÄRKSAMAILE MURDEUURIJAILE

Arvo Krikmann

Selle kirjutise püüdeks on veenda eesti murdeuurijaid, et eesti folklooritekstid, sh lühivormitekstid lasevad end kasutada murdekeeleainena tunduvalt enamal määral, kui seda seni on tehtud.

1. MIS LEVIB FOLKLOORI LEVIKUKAARTIDEL?

Dialektoloogid, etnoloogid ja folkloristid tavatsevad huvituda oma ainete geograafilisest levikust, sest keele ning materiaalse ja sõnalise rahvakultuuri nähtuste sünkroonilised levikupildid on põhimõtteliselt fotoplaadid, kus ühte ja samasse kaadrisse on kokku pildistatud paljude diakrooniliste protsesside jäljed.

Folkloorse aine juures on tavaline, et vähese hulga allikmaterjaliga esindatud nähtused annavad peamiselt “siin on, seal ei ole”-tüüpi levikupilte, suure hulga allikmaterjaliga esindatud nähtused aga peamiselt “kõikjal on, kuid siin nii ja seal teisiti”-tüüpi levikupilte. Säärased paikkondlikud erivormid e lokaalredaktsioonid on enamasti mingite üksikjoonte kooslused ja on küllalt tavaline, et nt pärnumaine vorm on midagi lääne-saaremaise ja mulgimaise vormi vahepealset, mulgimaine omakorda midagi pärnumaise ja lõunatartumaise vahepealset, too omakorda midagi mulgimaise ja võrumaise vahepealset jne.

Lokaalredaktsioone ühe rahva folklooriala piires võivad anda niihästi puhteestilise kui ka rahvusvahelise kogulevikuga nähtused, aga faktorid, mis lokaalredaktsioonide kujunemist määravad, on eri folkloorižanrides ilmselt erinevad. Rahvusvaheliselt tuntud üksuste korral sõltuvad lokaalvormid tihti just laenusuundadest: pole üllatav, et üleeuroopalise või laiemagi taustaga jutu või vanasõna erikujudest on hiiumaine sarnane rootsi omaga, rannaestiline soome omaga, mulgimaine läti omaga ja võru-setumaine vene omaga. Teistes, puhteestilistes või igatahes paiksemates žanrides, nagu seda on regilaulud või mõistatused, peegeldavad lokaalredaktsioonid peamiselt kohalike folkloorikandjate endi loomet.

Lokaalredaktsioonid pakuvad uurijale mitmes mõttes tulusat infot, eelkõige tüpoloogiliste üksuste tekke- ja arenguloo rekonstrueerimisel, laenude tuvastamisel jne. Mittelaenulise taustaga lo-

kaalredaktsioonid (eriti nn seotudkõnelises folklooris nähtuvad) on irriteeriv mõtlemismaterjal ka keele ja folkloori piiride üle.

Folkloori sisuliste ainete kujunemine ja muutumine sõltub väga suuresti juba loodusliku ja sotsiaalse keskkonna faktoritest, kuna folkloori tehakse lõppkokkuvõttes ikka sellest, mida inimesed enda ümber näevad, mida hästi tunnevad ja mis on neile elus oluline. Sõnaline folkloor on lisaks tugevas sõltuvuses ka keelest, mille kaudu ta end teostab. Varasema folkloori keel on murdekeel, millele lokaalsed erijooned on samuti lahutamatu loomuosad.

Mind on juba mõnda aega vaevanud järgmine probleem.

Olen teinud katseid mõõta selle või teise meetodika järgi vanasõnaaainese põhjal mitmesuguste etniliste üksuste (nt Eesti kihelkondade, läänemeresoome rahvaste) vahelise seose tihedust. Neis katsetes on lähteteavet mõõdetud tüübi täpsusega: kui mingit vanasõna on üles kirjutatud teatud kihelkondadest, siis need kihelkonnad saavad vastavas ruutmaatriksis oma ristumisruutu "suhtlemispunkti" seejärel need seosepallid summeeritakse läbi kõigi vanasõnade ja hakatakse tegema arvutusi. Tegelikult võimaldaksid olemasolevad arhiivitekstid seosetiheduse palju nüansseeritumat mõõtmist, sest kui ka mingi vanasõna on tuntud teatud hulgas kihelkondades, siis mõnede kihelkondade üleskirjutused on omavahel sõnastuselt (nt metafoorileksika, nn süntaktiliste vormelite vm poolest) tunduvalt sarnasemad kui teiste omad. Häda on selles, et folkloristi peaksid põhimõtteliselt huvitama puhtfolkloorsed, mitte aga murdekeelelised lokaaljooned, kuid neid tasandeid teineteisest lahutada on vahel üpris raske. Väljaande "Eesti vanasõnad" (edaspidi: EV) põhikõidetes I–III (1980–1985) on vanasõnade lokaalredaktsioonid võimalust mööda välja toodud, kuid EV-d sirvides võib alatasa leida kohti, kus redaktsioonid on moodustatud lihtsalt murdekeeleliste, mitte spetsiifiliselt folkloorsete tunnuste põhjal: tüübis 4046 on näiteks redaktsioonid *Kes koera saba kergitab kui koer ise, Kes koera hända kergitab, kui ta ise ei kergita* ja *Kessi peni hända kergites, ku ta esi*, tüübis 1611 redaktsioonid *Hundist ei saa karjakoera* ja *Saa-ai soest kar'apinni*, tüübis 5909 redaktsioonid *Kuidas lind, nõnda laul* ja *Määne tsirk, sääne laul*, tüübis 11835 redaktsioonid *Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukub* ja *Tõsõlõ hauda kaivat, esi sisse satat* jne. Kui folklorist püüaks lokaalsete erinevuste põhjal senisest paindlikumalt hinnata eri paikondade folkloorse aine sarnasust/erinevust ja näiteks jagada Eesti

ala folkloorirajoonideks, siis poleks kindlasti hea ega õige, kui sellest tuleks tegelikult välja samahästi kui Eesti murdealade kaart.

2. ISEKASVANUD KÜSITLUSKAVAD

Selles halvas on teisalt ka mõndagi head. Kõige lühemalt öeldes: kenake hulk folkloorsest ainest laseb end üsna mitmes plaanis kasutada ka murdekeeleainena. Lühivormitekstid näiteks on mingis mõttes isekasvanud küsitluskavad, kus folkloor oma poeetilisi struktuure üles ehitades täidab ühtlasi teatud keelelised ülesanded ja annab seega päris süstemaatilist infot eri murretes valitsevate lausestus- ja sõnastustavade kohta, mis kuuluvad juba pigem keelelisele kui folkloorsele tasandile.

Folklooritekstid on juba pakkunud lisateavet murdesõnavara uurijaile. Hiljuti selgus näiteks, et ainsad vihjed *pastel*-sõna põhjartumaise murdevormi *paskel* olemasolu kohta pärinevad pastlamõistatuse *Üks hiir, kaks saba?— Pastelking ja paelad taga* kirjanekuist (samas mõistatuses tulevad ette ka mitmed muud seda jalatsit tähistavad murdevormid). Olen kindlal veendumusel, et eriti mõistatused, aga ka vanasõnad kätkevad samalaadset lisateavet lausa tonnide kaupa.

Kuid "esmase" keele ja folkloori poeetilise keele seosed on pea igal muulgi tasandil mitmekesised ja tihedad. Näiteks eesti murdearhiiv jätab vastused võlgu paljudele küsimustele eesti murrete süntaksi alalt, kuna keele see tahk pole kunagi olnud murdekogumise tulipunktis. Eesti mõistatuste (ja ka ütluste) arhiiviaines võiks siingi tänuväärset lisainfot pakkuda, nagu ehk ka murdesõnade tähenduste, onomatopöa jpm asjus.

Alljärgnevas tuuakse eelöeldu illustratsiooniks juhuslikke näiteid, mille otsa olen viimase poole aasta jooksul komistanud vanasõnade, aga ka mõistatuste levikukaarte koostades.

3. NÄITEID

3.1. Verbita ja eitavate alternatiivide võimalikust murdetaustast konstruktsioonides, nagu *Kes seda ikka teeb muud kui tema ~Kes seda ikka teeb, kui mitte tema ~kui tema ei tee jts*

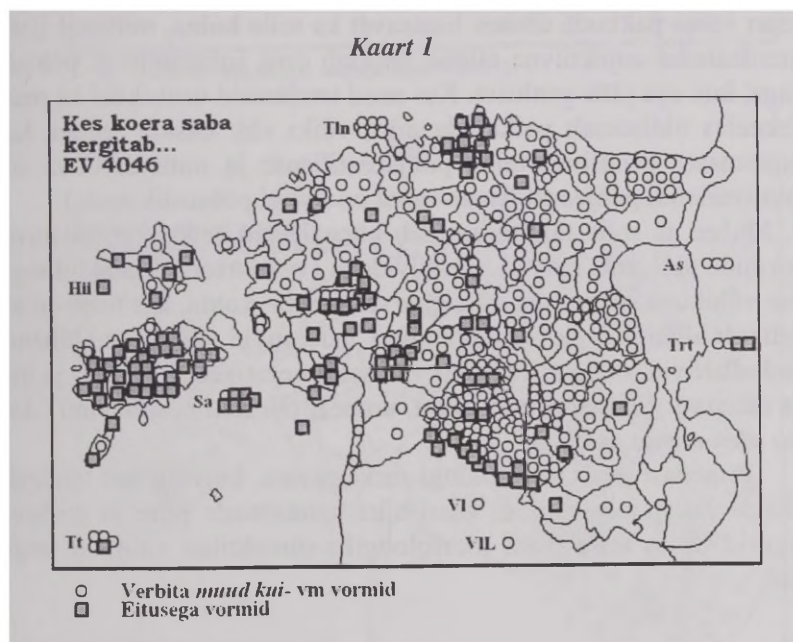
Vanasõnas EV 4046 järgnevad algusele *Kes koera saba kergitab...* jätkud, mis väidavad, et peale koera enda ei hakka ta saba keegi kergitama. Nood jätkud võivad olla vormistatud

a) verbita *muud kui-* vmt vormidena: *kui koer ~... ise; kui ta ise; muu(d) kui + koer ~... ise; muu(d) kui + (ta) ise; üks koer ise; ikka koer ise;*

b) eitavate vormidena: *kui mitte koer ~... ise; kui mitte ta ise; kui koer ise seda ei tee; kui ta ise seda ei tee; kui koer ~... ise ei kergita ~tõsta ~...; kui ta ise ei kergita ~tõsta ~...*

Kaart 1 näitab, et vanasõna levik on peaaegu ülemaaline, ainult Kagu-Eestist on üleskirjutusi vähe. Verbita *muud kui-* jm vormid on ülekaalus levikuala idaosas, eitavad vormid aga domineerivad väga selgesti levikuala läänepoolses osas, eriti saartel.

Kas on mõeldav, et need alternatiivsed ütlemissviisid on omased eesti keele eri murretele ka väljaspool seda konkreetset vanasõna?

3.2. Genitiivi ja allatiivi ning allatiivi ja adessiivi vahelduvusest mõnedes konstruktsioonides

Eesti folklooriarhiivis on kokku u 300 üleskirjutust vanasõnadest, mis väidavad, et magajale kassile ei jookse hiir suhu (EV 6297) või siis just, et jookseb nimelt (EV 6296), või mingis vahepeelses

kvantifikatsioonis. Needki ütlused on isekasvanud küsitluskavad, mis intrigeerivad püstitama mõnesid murdesüntaksi ja -morfoloogia küsimusi, näiteks sellist: kas Eesti eri murretel on kalduvus erinevate lausekonstruktsioonidega väljendada situatsioone, kus kellelegi või millelegi miski või keegi läheb ~pannakse ~jääb ~... kuhuugi – vrd nt *Istu Jaani sülle / Istu Jaanile sülle*; *See tungis sügavasti mu hinge / See tungis mulle sügavasti hinge* jts. Neil variantidel paistab olevat erinevusi ka otseütleva/piltliku kõne lõikes.

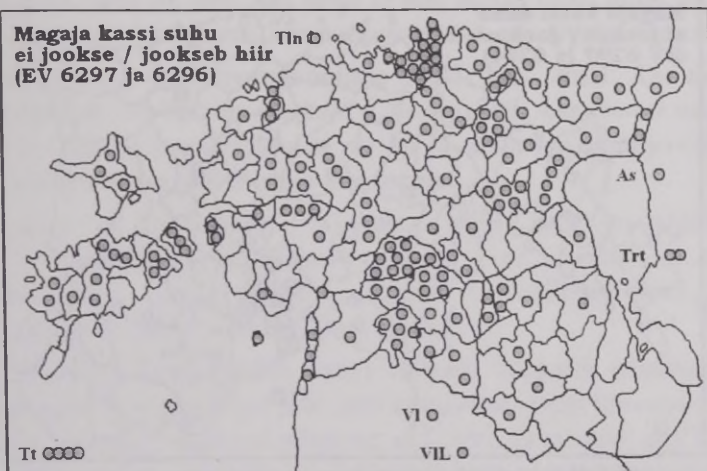
Vaatame seda laadi konstruktsioonide esinemust vanasõnades EV 6297 ja 6296. Levikukaardid 10–13 lubavad teha järgmised oletused:

1. Genitiivsed vormid (vt kaart 2) on Lõuna-Tartumaal, eriti aga Võru- ja Setumaal haruldased.
2. Allatiivsed vormid (vt kaart 3) on võimalikud kogu Eestis. (See kaart võiks pakkuda ühtlasi lisateavet ka selle kohta, millistel Eesti murdealadel adjektiivne täiend ühildub oma substantiivse põhisõnaga, kus aga jääb genitiivi. Kui need tendentsid osutuksid ka murdekeeles üldisemalt paikapidavaiks, võiks ehk küsida sedagi, kas asjaomaste genitiivvormide põhjaeestilisuse ja mitteühilduva adjektiivtäiendi põhjaeestilisuse vahel on mingi põhjuslik seos.)
3. Mulgis ja selle ümbruses näib kõnealuseid seiku väljendatavat vormide abil, mis näivad adessiividenä (vt kaart 4). Dialektoloogilise võhikuna ei püri ma midagi arvama selle kohta, kas need on tegelikult allatiividega “sünonüümsed” adessiivid või mingid lühenevad allatiivid, mida esines tihti varasemas eestikeelses luules ja mida tähistati vahel apostroofidega, umbes: *Ole hea ja ütle mull’ kas ma olen armas sull’*

Pimedast peast on muidugi raske arvata, kuivõrd see tendents ulatub väljapoole siinsete kassi-hiire-vanasõnade piire ja millised tegurid üldse seda laadi morfoloogilis-süntaktilisi valikuid tingivad.

Kaart 2

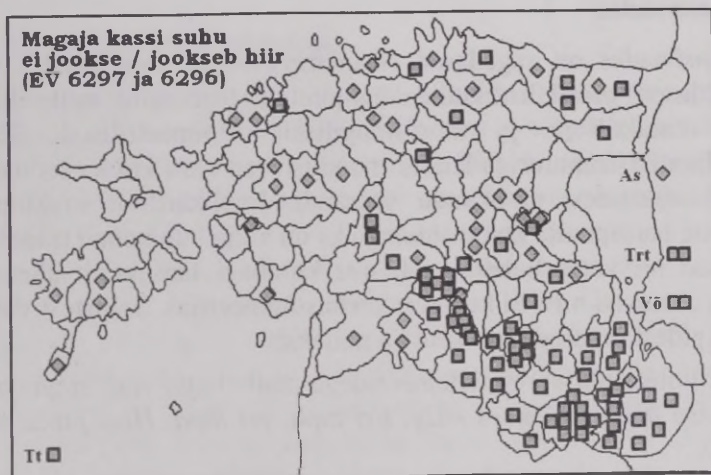
Magaja kassi suhu
ei jookse / jookseb hiir
(EV 6297 ja 6296)

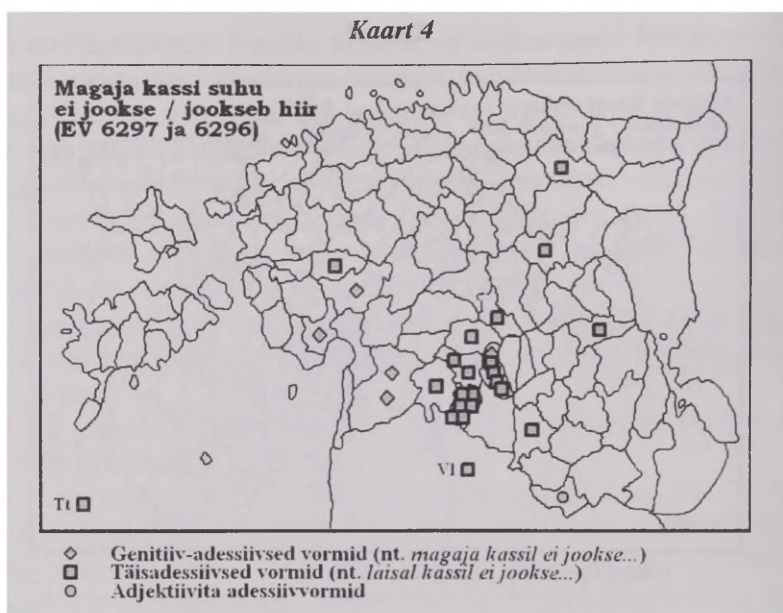
○ Genitiivvormid (nt. magaja kassi suhu...)

Kaart 3

Magaja kassi suhu
ei jookse / jookseb hiir
(EV 6297 ja 6296)

◇ Genitiiv-allatiivsed vormid (nt. magaja kassile ei jookse...)
 □ Täisallatiivsed vormid (nt. laisale kassile ei jookse...)

3.3. Implikatiivsete lausestruktuuride vormistusviis eesti vanasõnades

Vanasõnades on sagedased (läänemeresoome vanasõnades väga sagedased) parallelistlikud eeldus-järeldusstruktuurid, mille allosad on süntaktiliselt ja morfoloogiliselt sümmeetrilised. Sellise implikatiivstruktuuriga laused moodustavad eesti kui ka soome vanasõnatekstidest umbkaudu veerandi. Implikatiivse struktuuriga ütluste lausepoolte kokkusidumiseks on välja kujunenud traditsioonilised nn vormelielemendid, mis kumbagi lausepoolt alustavad ning osalevad niiviisi ka lause vormisümmeetrias. Sellistest vormelitüüpidest on produktiivsemaid näiteks:

1) Ellipteeritud vormelielementidega mall: *Vaga vesi, sügav põhi; Üheksa ametit, kümnes nälg; Eri tupa, eri tapa; Hius pitkä, mieli lyhyt.*

2) *Kui..., siis...- või inversiooniline Siis..., kui...-mall: Kui saad üle koera, saad ka üle saba; Kui püüad kõigest väest, saad üle igast mäest; Siis on härjal hända tarvis, kui kiil kallale tuleb; Kun kauan seuloo, niin akanat peäle jeäp; Jos on akka puhemies, on piru perämies; Silloin akka autuaana, kuin on mies humalassa.*

3) *Kus...*, *seal...*- või inversiooniline *Seal...*, *kus...*-mall: *Kus suitsu, seal sooja; Seal on hea, kus meid ei ole; Missä akka talon tekköö. siin on lepästä kurkihirsi; Siinä astuja astuu, missä istuja istuu.*

4) *Kes...*, *see...*- või inversiooniline *See...*, *kes...*-mall: *Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukub; Küll see sööb, kes lõunat magab; Joka uamusella varrain laalaa, se on iltasella havukan persiissä; Ei se anna aitasta, jok ei anna annetusta.*

Sagedased on ka *Kuidas...*, *nõnda...*- (~*Kui...*, *nii...*-, ~*Määne...*, *sääne*-) vormelitega, komparatiivse *Mida ...-m...*, *seda ...-m...*-vormeliga, *Mis...*, *see...*- ja *Mida...*, *seda...*-vormelitega, *Seni...*, *kuni...*- ja *Kuni...*, *seni...*-vormelitega mallid.

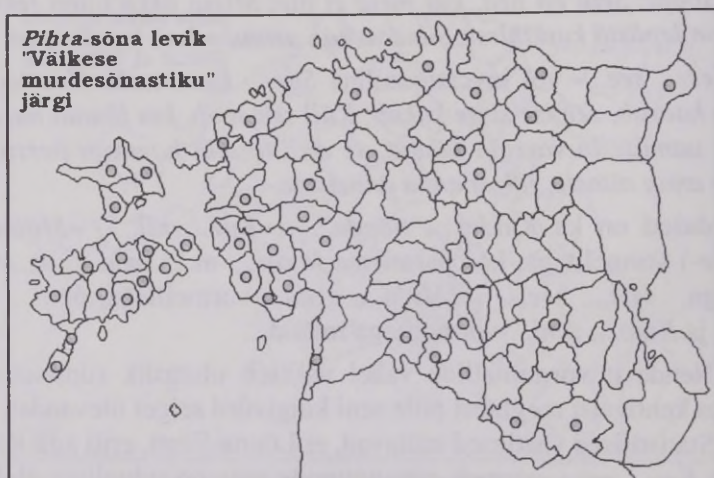
Nende jt vormimallide vahel valitseb ulatuslik sünonüümia, milles kehtivaist reeglitest pole seni kuigivõrd selget ülevaadet.

Statistilised vaatlused näitavad, et Lõuna-Eesti, eriti aga Kagu-Eesti *Kes...*, *see...*-vormeli sünonüümide seas on suhtelises ülekaalus ainsuse 2. isikus otsepöördumised ja *Kui...*, *siis...*-struktuurid, eriti selgesti aga elliptilised implikatiivstruktuurid (vt sellest lähemalt ajakirjas “Keel ja Kirjandus” 1997, nr 6, lk 384 jj).

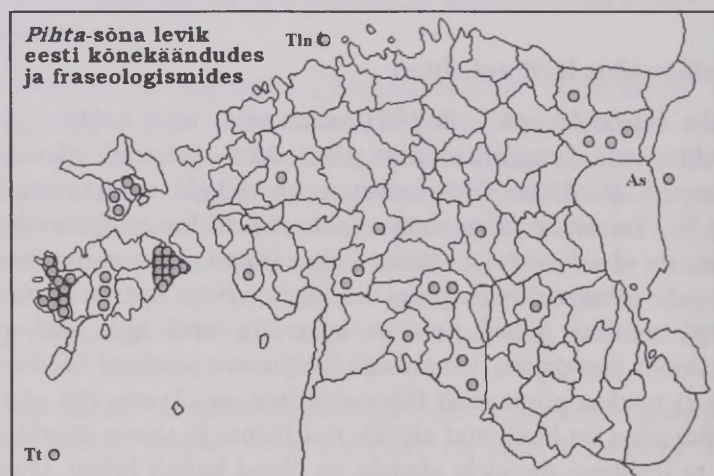
3.4. *pihta*-sõna levikupiiridest

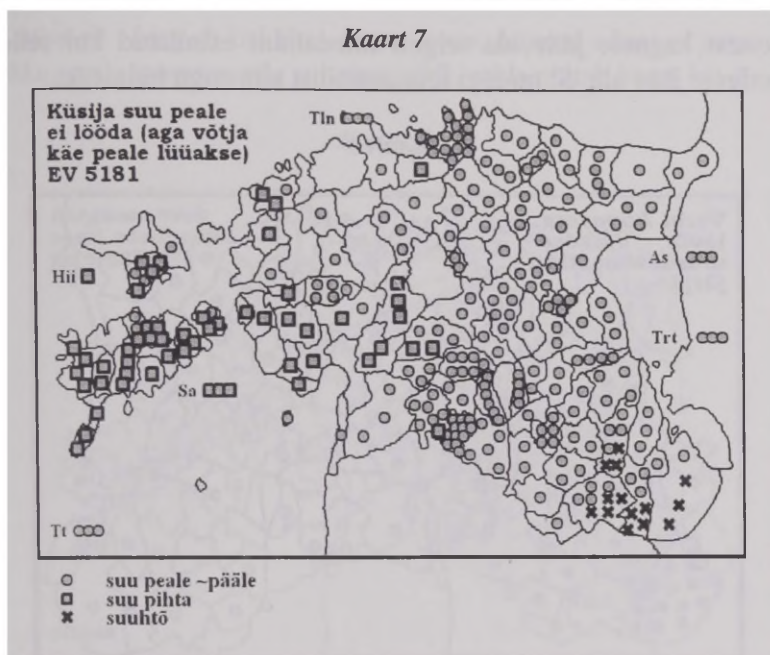
“Väike murdesõnastik” (lk 199) annab selle sõna kohta – ju siis adverbina või postpositsioonina ühtekokku – hõredalt ülemaalse levikupildi, kus Lääne-Eesti esinemus on küll ehk veidi tihedam (vt kaart 5). Teisalt on *pihta*-sõna esinemus eesti fraseologismides (nt *hammaste ~kaela ~kõrva ~kiiüru ~nina ~näpu pihta andma/saama; naelapea pihta tabama; pihta andma ~käima ~pistma; pagana ~pärge ~tulise pihta!* jts – vt kaart 6), eriti aga *peale*-postpositsiooni asendajana vanasõnas *Küsiija suu peale ei lööda...* (vt kaart 7) märksa piiratumalt lääne-eestiline, mis laseks ehk oletada, et *pihta*-sõna on kuulunud algselt just lääne- ja saarte murde alale ning ta levimine muudele aladele on olnud küllalt hiline. (Fraseologismide kaardil näiteks on kõige drastilisemaks erandiks H. Jõulmaa hilised üleskirjutused Iisakust.)

Kaart 5

Kaart 6

3.5. Verbide *hüppama* ja *kargama* tähendusvahetusest vanasõnades jm ütlustes

“Väikese murdesõnastiku” järgi (lk 178 ja 770) on verbide *hüppama* ja *kargama* levikuvahetused sellised, nagu näitavad kaardid 8 ja 9.

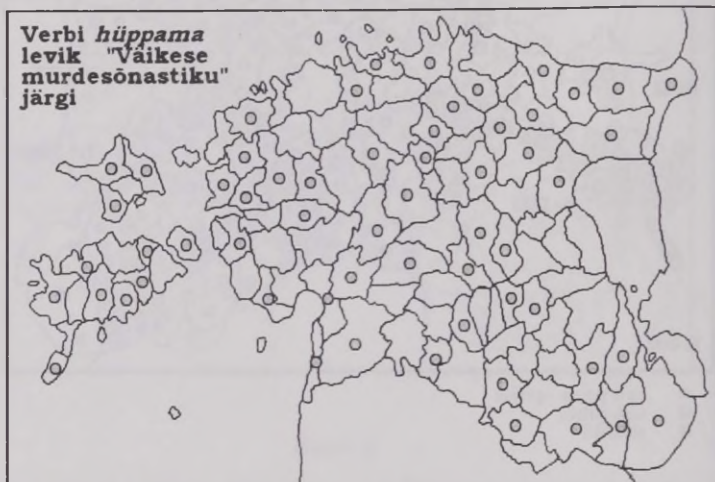
Ei julgeks väita, et neil levikupildidel miski millestki oluliselt erineb. Hea tahtmise korral võib öelda, et *kargama*-verbi on Lõuna-Eestist mõneti tihedamalt üles kirjutatud.

Iga eesti keele kõneleja teab, et 1) *hüppama* ja *kargama* on teatava traditsioonilise paariku komponendid; 2) *hüppama* on kirja-keeles neutraalne sõna, *kargama* aga markeeritud (stilistiline, rektoriline) sõna. Minu intuitsioon ütleb veel, et *kargama* on kuidagi lõunaestilise maiguga sõna, aga ma ei taipa esialgu, miks mulle nii tundub.

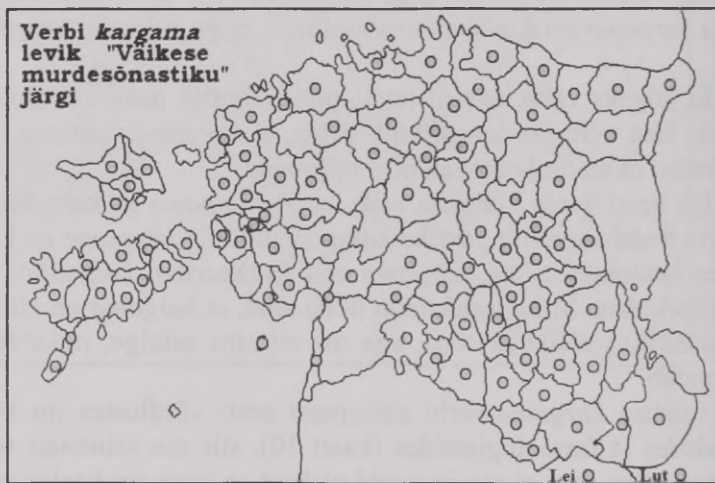
Kui vaadata *kargama*-verbi esinemust eesti võrdlustes jm kõnekäändudes ja fraseologismides (kaart 10), siis see esinemus tervikuna nii väga suur ei ole, ja sestki piskust on suur osa keelekogude materjal, sh Wiedemanni sõnaraamatu järgi välja küsitletud (või halvemal juhul: pigistatud) esinemus. Kuid ka siin on Narva–Pärnu

joonest kagusse jääv ala selgelt tihedamini esindatud kui sellest loodesse jääv ala. St midagi lõunaestilist siin nagu heiaastuks.

Kaart 8

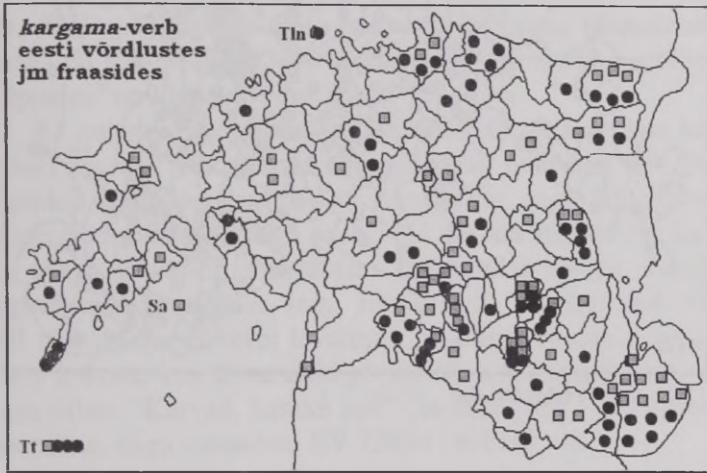
Kaart 9

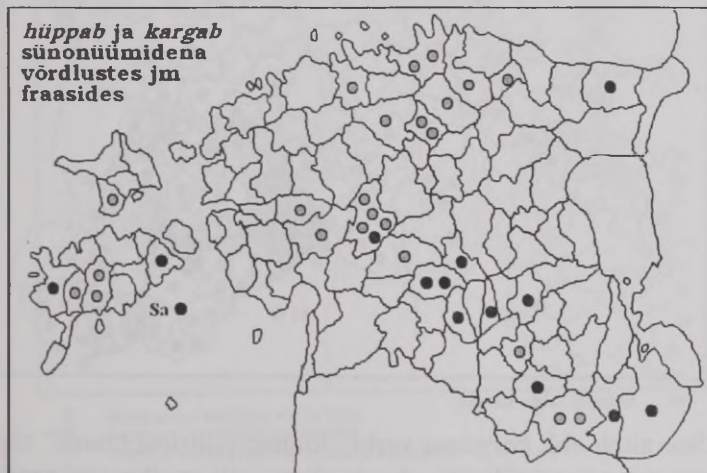
Kui vaadata eraldi neid võrdlusi jt fraase, kus *hüppab* ja *kargab* on samas tüübis teineteist väljavahetavad sünonüümid (na-

gu hüppab ~kargab kui kits ~konn ~orav, hüppas ~kargas persega näkku vmt), saame nende suhetest pildi, mida näitab kaart 11.

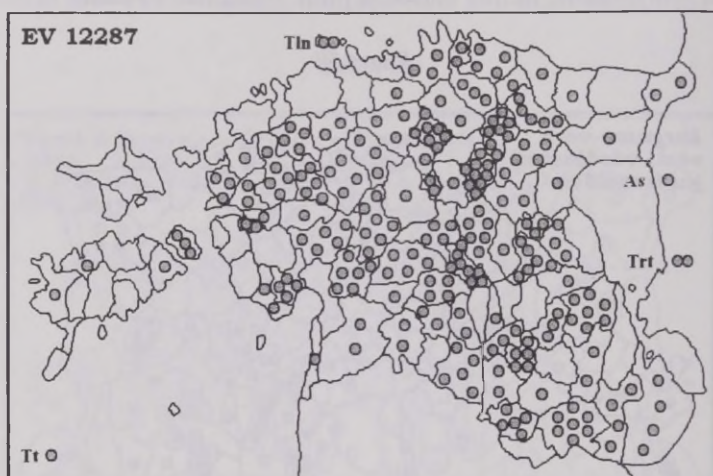
Kaart 10

Kaart 11

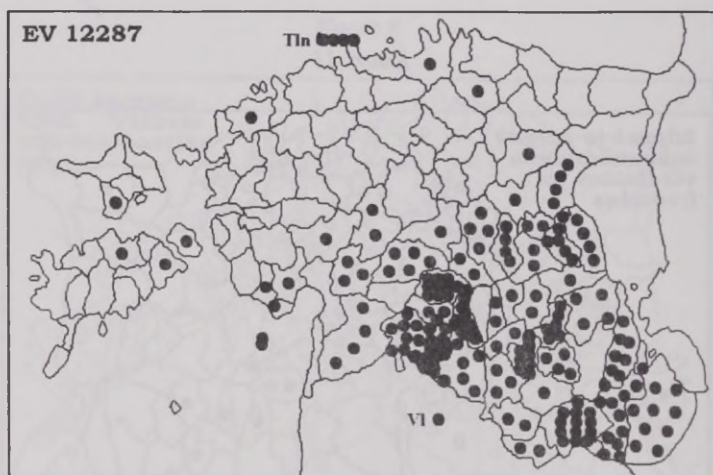

Kaart 12

○ hobuse selga hüpata

Kaart 13

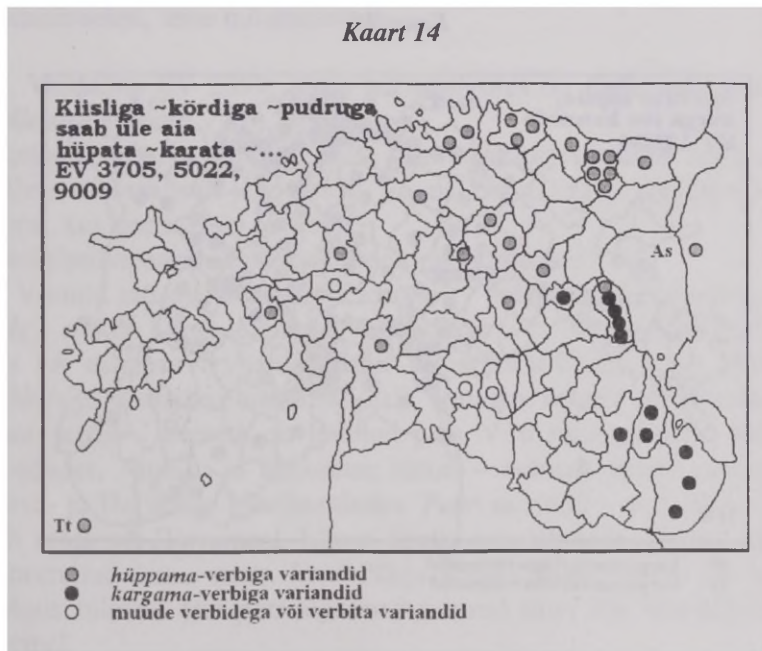
● hobuse selga karata

See aitab ehk *kargama*-verbi “lõunaeestilisuse tunnet” täpsustada: kas on nii, et stilistilise keelendina, eriti nt alliteratsioonilistes ühendites, võib *kargama* esineda kus iganes, *hüppama*-verbi “tehnilise sünonüümina” aga ainult Lõuna-Eestis?

Enda meelest suurepärase polügoni või isetekkelise küsitluska-va selle oletuse kontrollimiseks leidsin eesti vanasõnast EV 12287, kus on juttu sellest, et kui tõnisepäeval ~küünlapäeval ~seitsme-vennapäeval ~... niigi palju päikest näitab või sajuvahet on, et mees jõuab hobuse selga hüpata, siis saab veel heina teha või head ilma vm. Selle põhjal võiks küll arvata, et *hüppama* tähenduses 'hüp-pama' on üle-eestiline sõna (kaart 12), aga *kargama* tähenduses 'hüppama' on lõunaeestiline (kaart 13).

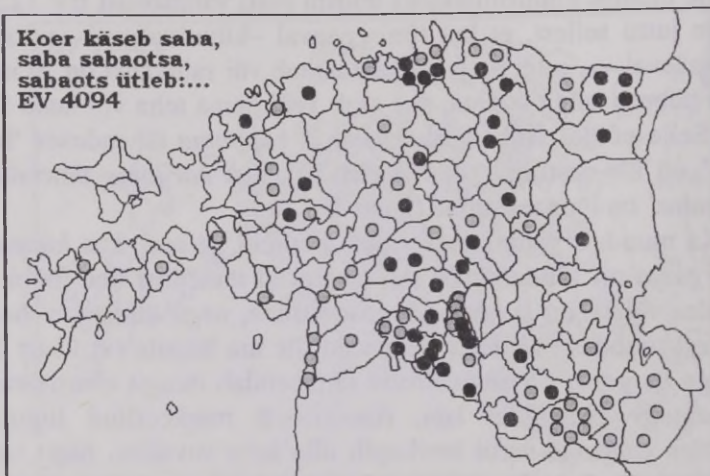
Ka muudest vanasõnadest jääb muljeid, et seal, kus *hüppama* ja *kargama* on sünonüümid (st vahetavad teineteist ühe tüübi va-riantides välja), on *kargama* lõunaeestiline, nagu ütlustes vähe ja-guvatest toitudest, millega saab vaid üle aia hüpata (vt kaart 14), kus aga *kargama* on ainuvalitsev ja tähendab mingit ebamääraselt augmentatiiv-groteskset laia, retooriliselt markeeritud liigutust, seal võib *kargama*-verbi levikupilt olla üsna suvaline, nagu vana-sõnas koerast, kus ülesandeid järjest edasi delegeeritakse, kuni sa-baots ütleb: "Karvad, karake ise!" (vt kaart 15), sh valdavalt põh-jaeestiline, nagu vanasõnal EV 12634 (vt kaart 16).

Kaart 14

Kaart 15

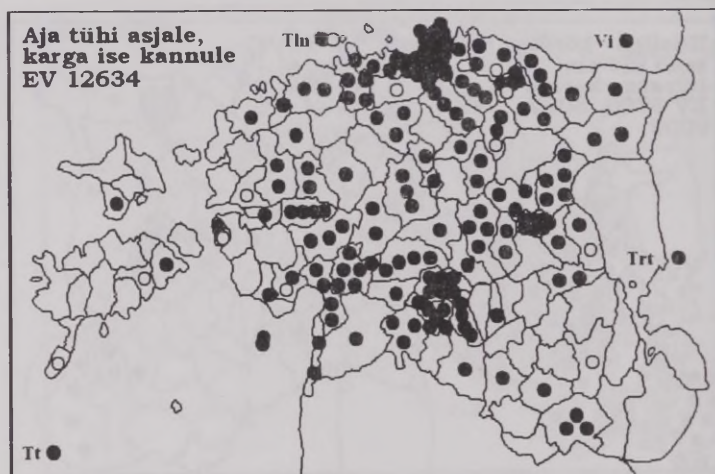
Koer käseb saba,
saba sabaotsa,
sabaots ütleb: ...
EV 4094

- ilma *kargama*-verbita variandid
- *kargama*-verbiga variandid

Kaart 16

Aja tühi asjale,
karga ise kannule
EV 12634

- *karga*-verbiga variandid
- *karga*-verbita variandid

3.6. Onomatopöa ja kvaasisõnad

Eesti lühivormiarhiiv, eriti mõistatusaines oleks tänuväärne maardla ka onomatopöa ja deskriptiivide uurijale. Mõistatuses kohtab liiksaks veel iselaadseid kvaasisõnu, mis on tehtud nähtavasti *ad hoc* selleks, et suurendada mõistatustekstide mõistatuslikkust, ning mis pole ei täistähenduslikud sõnad ega pärisnimed, ka mitte onomatopöa tavalises mõttes, kuigi võivad ka ühe ja sama mõistatuse variantides meenutada kord üht, kord teist või kolmandat. (Selliste kvaasisõnade näiteid vt minu raamatus “issevaateid folkloori lühivormidesse” I (Tartu, 1997), lk 254 jj.).

Deskriptiivid ja kvaasisõnad on folkloori jaoks igati sobilik poeetiline toore, mille abil on võimalik tekitada ilukõla kui ka redupliktiivset parallelismi. Teisalt ilmutavad deskriptiivid ja kvaasisõnad lühifolklooris reeglina keni selgepiirilisi lokaalvorme, mis ahvatleb küsima, kas need tekivad lihtsalt juhustemängu tagajärjel või ehk on ka eri alade murdetauustas midagi, mis nende alade folklooriloojaid just nende või teiste kõlamallide poole tõukab.

Toome eelõeldu illustratsiooniks paar juhuslikku näidet – ühe vanasõnadest, teise mõistatustest.

A. Vanasõna EV 2399, mille normaalvorm on ***Kelle jalg tatsub, selle suu matsub***.

Somaatilised disignaadid, mille hääliitsusi kirjeldatakse, on enam-vähem ülemaaliselt jalg ja suu, Lõuna-Eestis lisaks veel paralleelvorm, kus suu asemel on keel.

Deskriptiivipaaride lokalisatsioonid on järgmised:

1. Vormid *tatsub – matsub* ja *tatsutab – matsutab* ühendis paariga *jalg – suu* on kõige levinuma “üldredaktsiooni” elemendid: seejuures on esimese levikudominant selgelt Ida-Eestis (just Peipsi-Pihkva ja Võrtsjärve vahelisel alal), teine on selgelt läänepoolsem. Paar *tatsab – matsab* on levinud pms Viru rannapoolseis kihelkondades, Amblas ja Kuusalus; *tätsab – mätsab* esineb mõnedes Järva- ja Harjumaal kihelkondades. Paari *tatsatab – matsatab* kohtab valdavalt Harjumaal. Lõuna-Eestis esindab seda sülemit kont-raheerunud *tats – mats*. Eriti Põhja-Viljandimaal, juhuti ka muis paigus tulevad ette *pats*-algulised vormid *tats-* või *täts*-alguliste asemel.

2. Kesk- ja lääne- ning edelapoolses Eestis *jalg kergatab ~kergitab ~kergatelle ~kerkib*. Ütluse teises pooles liituvad nendega Kesk-

Eestis harilikud põhjaeestilised *suu matsatab ~matsutab ~maitsetab ~maitseb*, Lääne- ja Edela-Eestis aga *keel*-komponendiga redaktsioonid: pms Põhja-Pärnumaal (aga ka Lääne- ja Saaremaal) *keel nälpsatab ~nälbatab ~nilbatab*. Vigalas näib olevat kihelkondlik lokaalkuju *keel li(m)psatab ~laksatab*.

3. Järelkomponent *keel + nälb- ~nälp- ~nilb- ~nilp*-algusega verb on tüüpiliselt pärnumaine. Lõuna-Pärnumaal ja Paistus on aga *jalg*-komponendiga seonduvad verbid teised: tavalised on siin liited *jalg hilpab ~hilpas ~hülpäs ~hüppab ~tilpab + kiil nälpäs ~nälpab ~nilpas ~nilpab*.

4. Tarvastu kihelkonna lokaalvormid on *Kelle jalg lämpap ~lampap, selle kiil nälpap ~limpap*.

5. Idapoolses Lõuna-Eestis (TaL, Võ, Se) on esikomponent läbivalt *jalg tüntsahas ~tümpsähäs ~tümpahas* jts, kuid järelkomponendi variandid lokaliseeruvad:

a) *kiil li(m)psahas ~limpsatus* jts on levinud kitsal alal, mis jääb vastu Läti piiri Helme ja Vastseliina kihelkonna vahele (Hel, San, Krl, Har, Rõu, kord ka Vas ja Se);

b) *kiil nilp(s)ahas ~nilpsatas ~nilps* jts on tüüpilised Setu vormid, paar üleskirjutust ka Vastseliinast.

6. Paaris lõunaeesti tekstis kohtab veel kombinatsiooni *jalg tsolkstas ~tsolkap ~... – kiil nilpsatas ~nilpap ~...*

B. Üks produktiivsemaid eesti mõistatusi: ***Seest siiru-viiruline, pealt kullakarvaline?*** (lahendiks enamasti 'sibul').

Domineeriv reduplikatiivne deskriptiiv (või pigem kvaasisõna?) on siin ülemaalise levikuga *siiru-viiruline*. Selle kõrval on aga mitmeid lokaalvariante, mille kohta ma olen abitu arvama, kas nad on triviaalsed murdejooned või vaba loome viljad või mingi kombinatsioon neist kahest kokku. Näiteks:

1. Kagu-Eesti (TaL, Võ, Se) *tsiiru-viiruline* ja *tsiiru-viiruline* on ilmselt pelgad murdevariandid, mis esinevad seal, kus sõnaalgulised afrikaadid üldse.

2. Ka *siiru-viiruline* ja *siiru-viiruline* on eelkõige kagueestiline vorm, kuid mitmeid üleskirjutusi leidub ka Lääne-Eestist ja Saaremaalt (Noa, Mar, Kse, VII, Jäm), paar teksti veel Ida-Eestist (Iis, Kod). Ma pole pädev ütleva, kui hästi see esinemus langeb kokku murdealadega, kus järgsilbis on võimalik *o*-häälik.

3. Eesti äärmises kagunurgas (Vas, Se) kohatavat vormi *seeru-veerulinõ* ei oska ma juba murdetaustast kuidagi tuletada.
4. Vorm *siilu-viiluline* ja *siilo-viiloline* on tuntud enim Mulgis, samuti Põhja-Pärnumaal, üksikuid üleskirjutusi leidub ka Harju- ja Läänemaa lõunapoolseilt aladelt ning Põhja-Tartumaalt. Ons siin *r*-hääliku vahetumises *l*-hääliku vastu võimalik näha mingit murdesurvet?
5. Peamiselt Põhja-Tartumaalt (kord ka Kadrinast) on üles kirjutatud vorme *siru-viruline* ja *seru-veruline*. Ons vokaali lühenemises võimalik näha mingit murdesurvet?
6. Puhthiiumaised vormid on *siira-viira* ja *siila-viila*. Kas *line*-liite puudumisel ja tavalise *u/o*-vokaali asendumisel *a*-ga on mingi murdetaust?

*

Analoogilisi küsimusi kerkib lühivormiainetest lausa igal sammul. Et murdekeel suunab folkloori poeetilist omapära, seda on loomulik uskuda. Kuid pole ilmselt võimatu, et produktiivsetel folkloorimallidel on olnud ka tagasimõju murdekeelele kui sellisele. Eesti vanasõnades on näiteks sagedased *ega-* või *ei-sõnaga* algavad eituslausemallid: *Ega hundist saa karjakoera*; *Ei aiasiga tea, mis õueseale tarvis* jts. *ega*-algulised vanasõnad on levinud kõikjal Eestis, *ei*-algulised (nähtavasti soome mõjuna) aga valdavalt Põhja- ja Kirde-Eesti rannaaladel. Kas on mõeldav (tõestatav/ümbertõestatav), et *ei*-alguline mall on laienenud nende alade ütlemisviisile üldisemalt, ka väljapoole vanasõnu?